

здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська літератури». Кіровоград, 2003. 20 с.

2. Стельмах М. Мак цвіте : поезії / передм. П. Моргаєнка. Київ, 1968. 248 с.

3. Стендаль Ф. О любови. Философия любви [Електронний ресурс] Режим доступу : http://bookz.ru/authors/stendal_/stendal01/1-stendal01.html

4. Суворова Л. Семантика і функціонування поняття «концепт» у літературознавстві // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : збірник наукових праць / за ред. О. С. Філатової. № 1 (15). квітень 2015. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. С. 190–195.

Крупка Віктор Петрович – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

*Ніна Поляруш
Тетяна Ценкало*

МІФОЛОГЕМА МІСЯЦЯ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Сприйняття та розуміння реципієнтом поетичного образу відбувається внаслідок декодування символічних значень, алегорій, алюзій, підтекстів тощо. Міфологема як найменша одиниця міфу виражає часткове значення архетипу і несе в собі відбиток міфологічних уявлень та прадавніх вірувань. У літературознавстві трапляється ототожнення означених категорій, оскільки основна

функція їх полягає у відображенні світоглядного континууму різних часів та народів. Міфологеми можуть бути загальнокультурними та етнічними, виражаючи ментальні особливості та традиції народу, а тому тісно пов'язані з фольклором.

Поезію М. Стельмаха в традиційному руслі аналізували Н. Сологуб, Н. Гаєвська й О. Гаєвська та ін. Міфопоетичні образи прози письменника стали об'єктом аналізу таких літературознавців, як М. Гуменний, О. Векуа, Л. Кравець, Л. Сивак та ін. Проте на теренах сучасної української науки відсутні дослідження міфологічних образів у поезії М. Стельмаха, що й становить актуальність нашої розвідки.

Поетичний доробок М. Стельмаха менш відомий пересічному читачеві, менш досліджений у вітчизняному літературознавстві, проте збірки його лірики («Добрий ранок», «Провесень», «За ясні зорі», «Шляхи світання», «Жито сили набирається», «Мак цвіте» та ін.) засвідчують художньо-поетичну майстерність митця.

Г. Башляр відзначає, що поетичний образ – це «не результат будь-якого поштовху, імпульсу. Він – не вухо минулого, скоріше навпаки: у спалаху образу давнє минуле резонує безліччю відлунь, і не зрозуміло, на якій глибині відбиваються і затухають ці відгомони. Поетичний образ з властивими йому новизною та активністю має власне буття, власну динаміку. Образ відноситься до галузі безпосередньої онтології» [2, с. 8]. Завдяки поетичному образу М. Стельмах оприявнює власні онтологічні та аксіологічні погляди, що тісно пов'язані з міфопоетикою.

Архетипний образ місяця під пером М. Стельмаха набуває особливої значущості, оскільки вплітається в загальнонаціональну систему цінностей. У вірші «Туман» лунарний образ поряд із солярним алегорично вказують на мир в Україні: «Туман горою і в долині, / І мряка сіється, і тьма, / Не сходить сонце на Вкраїні, / Напевно, й місяця нема» [9, с. 52]. Відсутність небесних світил над рідною країною спричинене зовсім не природними явищами, хоча

саме про них пише автор. Туман у цьому вірші є алюзією на війну, буремні події та неспокій, що відповідає таким народним уявленням: туман – це «скупчення найдрібніших крапель води або кристалів льоду в нижніх шарах атмосфери, яке робить повітря непрозорим; тим самим нечіткими видаються також обриси речей, що породжує символіку неясності, невиразності й, у свою чергу, стану суму, туги, печалі» [4, с. 608]. Тьма та відсутність сонця і місяця над Батьківщиною вказують на військові події, на горе людське і страждання, що також суголосне прадавньому слов'янському світоглядові: «Темрява як відсутність Божественного світла в поцейбічному світі символізує вияви лихих сил, а в потойбічному – все, що пов'язане з пекельними муками» [1, с. 347]. Відтак, під лихими силами в поетичних рядках розуміються війська нападників, а надія на те, що зійдуть небесні світила, означає віру в перемогу.

Н. Сологуб відзначає: «Поезії початку війни сповнені глибокого драматизму. М. Стельмах виявив талант «працювати» зі словом, поєднати лексичні і синтаксичні можливості мови, щоб створити щемливі контрасти мирного життя і – війни» [8, с. 31]. Помічником у військових діях постає мирний місяць у поетичному тексті М. Стельмаха «Заклубилися намети в долині...»: *«Йдеши синам лісовим на підмогу, / Крізь завої указуєш путь. / Сходить місяць, б'ють лунко дороги, / Вірні постріли б'ють!»* [9, с. 53]. Якщо зважати на прадавнє вірування, що «Сонце – цар денного неба, як і Місяць уночі» [3, с. 497], то можна вважати, що нічне світило стає поводитирем для бойовиків, а схід місяця ототожнюється із зародженням віри в перемогу. Образ дороги поглиблює лунарну символіку, оскільки також несе в собі приховані конотації: «Дорога в уявленні давніх слов'ян була водночас і символом незнаного, непізнаного, незнайомого, що лякало, викликало пересторогу, місцем, де чатувала небезпека» [7, с. 529]. Саме небесне світило освічуватиме вночі небезпечний шлях.

Міфомислення М. Стельмаха закорінене в праслов'янські вірування і традиції, що яскраво відображене в архетипному образі місяця. Підтвердженням цього є поезія «На травах осінніх лежать мої зорі»: *«В долині, де травень на човнику їхав, / Де звав соловей солов'їху піснями, / Де місяць спускався на коси дівочі, / Що віяли чаром, що снили коханням»* [9, с. 137]. Прадавнє світобачення тут імпліцитно оприявлене через різні міфологеми. Так, травень віддавна вважався весняним місяцем, коли «природа святкує відродження буйним цвітінням, розмаєм трав, багатоголоссям пташиного царства» [4, с. 603]. Саме на цей місяць припадає Солов'їний день. У поетичних рядках М. Стельмаха прочитується чарівність весняної природи, що відображається за допомогою синестезії. Тут поєднуються звукові, візуальні та тактильні образи. Травень персоніфікується та постає в образі легеня. Про одухотворення місяця можемо говорити опосередковано, оскільки автор не вказує, в якому вигляді лунарний образ торкається волосся дівчини. Проте саме цей образ створює атмосферу магичності.

Звернемо увагу також на міфологему човна, що є символом «переправи, з'єднання двох берегів, двох світів; символізує також єднання двох сердець» [4, с. 641]. Якщо в попередньому прикладі човник був засобом перевезення одухотвореного весняного місяця, то у вірші «От і сонце уже за водою...» оприявлено традиційне значення цього архетипного образу в авторській інтерпретації: *«От і сонце уже за водою, / До човна підплива молодик. / Попрощаємось, мила, з тобою / Чи на день, чи на рік, чи навік»* [9, с. 145]. Нічне світило тут зображене в тій фазі, що називається «молодий місяць», проте письменник використовує гру слів, адже молодиком також називають парубка. До того ж у поетичному тексті наступні рядки є зверненням хлопця до коханої, а тому реципієнт може трактувати цей образ амбівалентно.

Відповідно до прадавніх уявлень, «Місяць вважається символом молодого, а вечорова Зоря – молодій» [3, с. 306]. Таке трактування небесних світил зустрічаємо в поезії М. Стельмаха «Здавалось: ти ідеш до мене...»: *«Здавалось: ти ідеш до мене, / Неначе місяць до зорі, / І розцвілися буйно клени, / Цвітінням сплівшись угорі»* [9, с. 157]. Образи дерев у цьому поетичному тексті оприявнюють позитивну семантику, адже віддавна вважалося, що «клен приносить щастя, його називали добрим, святим, у нього не вдаряє грім, на ньому з'являється Богородиця» [3, с. 136]. Таким чином, міфологеми у цьому вірші символізують кохання, щастя, родючість, розквіт природи.

До такої інтерпретації нічних світил М. Стельмах удається неодноразово. У поезії «Купальська» місяць та зоря також постають подружжям: *«За зеленим гаєм / Місяченько сяє. / Чи то місяць ясний, / Чи Іванко красний? // За зеленим гаєм / Там зірниця сяє. / Чи то зірка ясна, / Чи Оксана красна? // З місяченьком зірка / Стрілася до світу. / Час тобі, Іване, // Оженитись вліті»* [9, с. 164]. Автор використовує парне римування та тристопний ямб, що притаманні українській уснопісенній народній традиції. Фольклорну основу вірша засвідчують також постійні епітети, зменшено-пестливі слова, міфологічне трактування нічних світил, їх персоніфікація як релікт анімістичного мислення та стилізація тексту до народно-обрядових пісень. «Місяць був чоловіком зірки, його супутниці: у весільних наших піснях змушують добрий місяць закликати люб'язну свою зірку зійти разом, освітити поле і море, обрадувати звірів у лісі і подорожнього в дорозі». [6, с. 227]. Поетичний паралелізм та антропоморфізація небесних образів моделюють художній міфосвіт та відображають елементи магичності й ритуалу, тобто відбувається закликання парубка до створення сім'ї у вигляді так званого «ініціального поштовху».

Архетипні образи місяця та зорі зустрічаються також у вірші «Вечір йде над новими шляхами...», проте тут М. Стельмах наділяє їх іншою символікою: *«Вечір йде над*

*новими шляхами, / Прихилився молодик до Дніпра. / І
кущується поле житами, / І тремтить, мов росина, зоря»*
[9, с. 138]. Нічне світило у цьому поетичному тексті
взаємодіє із водяною стихією, котра є «важливим
компонентом природи, оживляє землю і сприяє родючості»
[6, с. 36]. Саме семантикою родючості наділяється лунарний
образ, оскільки, за праслов'янськими віруваннями «Місяць
керує небесною й земною водою. Він впливає на вегетацію
й розродження всіх земних створінь. Саме від нього
залежить плодючість худоби й родючість хлібів» [5, с. 237].
Останнє засвідчується у вірші кушніням жита, адже ця
злакова рослина з давніх давен є символом «родючості,
достатку, благополуччя, життя» [7, с. 407]. Згадаймо також,
що в народній обрядовій пісенності колядки та щедрівки
завжди прославляють добробут господаря: «В колядках, які
виконувалися до Щедрого Вечора, домінує культ Вогню й
астральних світил, а на Щедрий Вечір гору бере культ Води,
яка має народитися на Водорхресті 6 (19) січня. За
світоглядними міфами, відображеними в колядках, Зоря й
Місяць творять воду» [5, с. 237]. Таким чином, міфологеми
місяця та води символізують родючість і добробут, а також
відображають життєствердні мотиви.

Покровителем сну постає лунарний образ в поезії «Не
приходить сон до мене»: «*Каже лікар, що сьогодні / Має він
чогось безсоння, / Краще, мабуть, вдвох стояти – / Сон і
місяць виглядати»* [9, с. 173]. Сон пов'язаний із нічною
порою доби, так само, як і місяць. Сни сприймаються в
народі «як щось найсолодше, наймиліше для людини, <...>
таке, що ніколи не буває зайвим, <...> як стан спокою
людини, що не має гріхів, <...> як ознака здоров'я» [4,
с. 563]. Ліричний персонаж вірить, що разом із місяцем до
нього прийде і сон. Таким чином, нічне світило символізує
снадійність.

Отже, міфологема місяця в поетичних творах
М. Стельмаха відображає праслов'янську світоглядну та
фольклорну традиції. Лунарний образ в інтерпретації митця
символізує надію на перемогу в бою, кохання, щастя,

родючість, добробут тощо. Подальшого дослідження потребує система міфологем в ліриці М. Стельмаха для відтворення міфологічної картини світу письменника.

Література

1. Багнюк А. Символи українства: художньо-інформаційний довідник. Теропіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.
2. Башляр Г. Избранное : Поэтика пространства / пер.с франц. Москва : РОССПЭН, 2004. 376 с.
3. Войтович В. Українська міфологія. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні: науково-популярне видання. 2-ге вид. Київ : Молодь, 2004. 336 с.
6. Костомаров М. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
7. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / упоряд. О.А. Кононенко. Київ : Асоц. діл. співробітництва «Укр. міжнар. культ. Центр», 2008. 784 с.
8. Сологуб Н. М. Стельмах – «сіяч українського поетичного слова». *Культура слова*. 2012. № 76. С. 30–34.
9. Стельмах М. Твори : в 7 т. Т. 7. Київ : Дніпро, 1984. 647 с.

Поляруш Ніна Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Цепкало Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Вікторія Ткаченко

МОТИВИ ЇЖИ ТА СИМВОЛІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУХНІ У ДИТЯЧИХ ТВОРАХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Михайло Стельмах народився на Поділлі. Тут сформувалась його особистість, тут він пізнав перші уроки життя й любові, тут відбувалося гартування волі й характеру. Вінниччина – не просто етап у біографії, це глибокі філософські та світоглядні переконання, з якими майбутній автор сформувався як людина та письменник і які розвивав крізь призму свого поетичного та прозового епосу. Відомо, що «дитинство – це земля, з якої виростають дерева людських талантів і характерів. Якими високими і широкими ці дерева не були б, там, у дитинстві, сховане коріння, що живить і тримає їх» [4, с. 354]. Саме тому всі герої письменника закохані в землю, традиційну культуру, вони творчі та емоційні, цінують людяність та працю, є взірцем моральної життєвої позиції, яка перевіряється у курйозних ситуаціях. М. Ткачук підкреслює, що «творчості Стельмаха притаманні риси уродженця Поділля: волелюбність і козацький демократизм, закоханість у природу, землю і щиросердний захист людської гідності хлібороба, надзвичайна філософська заглибленість й уміння у звичайній події, ситуації, простому трудівникові побачити небуденне, прекрасне, піднесене» [8, с. 403]. Філософія